

MAKTAB TIZIMIDA O'QUVCHILARNI KASB-HUNARGA YO'NALTIRISH MASALALARI

Norqizilova Mavjuda Aliyevna
Qashqadaryo viloyati Koson tumani
44-maktab amaliyotchi psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada maktab tizimida o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishning dolzarb masalalari, uning psixologik-pedagogik asoslari hamda yoshlarni ongli kasb tanlashga tayyorlashning samarali usullari yoritilgan. Shuningdek, kasbiy yo'naltirish jarayonida maktab, oila va psixolog hamkorligining ahamiyati tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: kasb-hunarga yo'naltirish, kasb tanlash, kasbiy rivojlanish, o'quvchi, qobiliyat, qiziqish, motivatsiya, maktab psixologi, kasbiy maslahat, ta'lim tizimi.

KIRISH

Bugungi globallashuv va texnologik taraqqiyot sharoitida yoshlarni kelajak kasbiy faoliyatiga tayyorlash ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Maktab davri o'quvchilarning qiziqishlari, qobiliyatlari va hayotiy maqsadlari shakllanadigan bosqich bo'lib, aynan shu davrda ularga to'g'ri kasbiy yo'nalish berish muhim ahamiyat kasb etadi. Kasb-hunarga yo'naltirish ishlari yoshlarning o'z imkoniyatlarini anglashiga va kelajak kasbini ongli ravishda tanlashiga yordam beradi.

Kasb tanlash inson hayotidagi eng mas'uliyatli qarorlardan biridir. Noto'g'ri tanlangan kasb shaxsning kasbiy qoniqmasligiga, mehnat unumdorligining pasayishiga va ruhiy noqulayliklarga sabab bo'lishi mumkin. Shu bois maktablarda kasb-hunarga yo'naltirish ishlari tizimli va ilmiy asosda tashkil etilishi zarur. Kasbiy yo'naltirishning asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarning individual xususiyatlarini aniqlashdir. Har bir o'quvchi o'ziga xos qobiliyat, temperament va qiziqishlarga ega. Psixologik diagnostika metodlari, testlar, kuzatishlar va suhbatlar orqali o'quvchilarning kasbiy moyilliklari o'rganiladi. Bu esa ularga mos kasbiy yo'nalishlarni tavsiya etish imkonini beradi. O'quvchilarda kasblar haqidagi tasavvurlarni shakllantirish ham muhim masalalardan biridir. Maktablarda turli kasb egalari bilan uchrashuvlar, "Kasblar haftaligi", ochiq eshiklar kunlari va ishlab chiqarish korxonalariga ekskursiyalar tashkil etilishi o'quvchilarning kasblar haqidagi bilimlarini boyitadi. Natijada ular mehnat bozorining zamonaviy talablari bilan yaqindan tanishadilar.

Kasb-hunarga yo'naltirish jarayonida motivatsiyani rivojlantirish ham alohida ahamiyatga ega. O'quvchilar tanlayotgan kasbining mazmuni, jamiyatdagi o'rni va istiqbollari haqida to'liq ma'lumotga ega bo'lishlari kerak. Kasbiy maqsadlarning aniq

belgilanishi ularda o‘qishga bo‘lgan qiziqishni kuchaytiradi va kelajakka ishonchni oshiradi.

Maktab psixologining faoliyati kasbiy yo‘naltirish ishlarining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Psixolog o‘quvchilarning qobiliyat va qiziqishlarini aniqlash, kasbiy maslahatlar berish, kasbiy o‘zlikni shakllantirish hamda ongli tanlov qilishga ko‘maklashish vazifalarini bajaradi. Psixologik treninglar va individual maslahatlar o‘quvchilarning kasbiy rivojlanishiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Kasbiy yo‘naltirishda oilaning o‘rni ham katta. Ota-onalar farzandlarining qiziqishlari va qobiliyatlarini inobatga olgan holda ularni qo‘llab-quvvatlashlari zarur. Kasb tanlashda majburlash yoki ota-onaning shaxsiy istaklarini ustun qo‘yish ko‘pincha salbiy oqibatlariga olib keladi. Shuning uchun ota-onalar va maktab mutaxassislari o‘rtasidagi hamkorlik muhim hisoblanadi.

Zamonaviy davrda yangi texnologiyalar va innovatsion kasblarning paydo bo‘lishi kasbiy yo‘naltirish ishlarini yanada takomillashtirishni talab etmoqda. O‘quvchilarda axborot texnologiyalaridan foydalanish, tanqidiy fikrlash, ijodkorlik va kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish ularning kelajakdagi kasbiy muvaffaqiyatlari uchun muhim omil hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi o‘z mustaqilligiga erishganidan so‘ng ta‘lim sohasida amalga oshirilayotgan islohatlar jarayonida asosiy bo‘g‘in hisoblangan umumiy o‘rta ta‘lim maktablari faoliyatida o‘quvchilarni hayotga tayyorlash va kasb tanlashga yo‘naltirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Kasbga yo‘naltirishdan asosiy maqsad o‘sib kelayotgan yosh avlodni ongli va mustaqil ravishda kasb tanlashga tayyorlashdan iborat bo‘lib, bu jarayon shaxsning bo‘lg‘usi kasbiy faoliyat subyekti sifatida shakllanishini nazarda tutadi hamda uning bozor iqtisodiyoti munosabatlariga moslashib borishiga ko‘maklashadi. Kasb-hunarga yo‘naltirishdan maqsad o‘sib kelayotgan yosh avlodning ongli ravishda kasbni tanlashga tayyorlashdir. Ularni kasb -hunarga yo‘naltirish orqali, bo‘lajak kasbiy qarorlarini shakllantirishda, kasbni erkin va mustaqil tanlashlari uchun mustahkam zamin yaratuvchi tashxis xizmatiga ilmiy-amaliy tizim sifatida qarash lozim. Bu tizim orqali har bir o‘quvchi shaxsni kasbga yo‘nalitirishda ham individual xususiyatlarini ham xalq xo‘jaligi manfaatlari nuqtai nazardan mehnat resurslarini to‘laqonli ta‘minlash zaruratini hisobga olish kerak.

Bizga ma‘lumki bizning faxrimiz bo‘lgan vatandosh mutaffakirlarimiz Hamza Hakimzoda Niyoziy, Munnavar qori Abdurashidxon o‘g‘li, Oqiljon Sharofiddinov, Abdulla Avloniyilar va boshqalar yangi maktablar ochib, u yerda ta‘lim tarbiya jarayonida kasb tanlashga yo‘naltirish ishlarini birgalikda olib borganlar. Krupskaya, Davletov, Tolipov, Saidaxmedov, SH.Abdullayeva, J.Yo‘ldashev, S.Usmonova, S.Abduraxmonov va boshqa kasbga yo‘naltirish bo‘yicha ko‘plab olimlar ilmiy tatqiqot ishlari olib borganlar.

Bugungi kunda umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quvchilarni kasbga yo'naltirish tizimini yanada takomillashtirish zarurati mavjud. Mazkur yo'nalishda ilmiy-amaliy mexanizmlarning yetarli darajada ishlab chiqilmaganligi, metodik ta'minotning to'liq shakllanmaganligi hamda zamonaviy talablar asosida yaratilgan o'quv-metodik materiallarning kamligi qator muammolarni yuzaga keltirmoqda. Shuningdek, kasb tanlash mezonlarining aniq belgilab berilmagani, kasbiy maslahat va axborot almashinuvi tizimining yetarli darajada yo'lga qo'yilmagani ham dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Shu sababli umumta'lim maktablarida o'quvchilarni kasbga yo'naltirish tizimini shakllantirish va rivojlantirish, ushbu jarayonda qo'llaniladigan samarali usul va vositalarni aniqlash muhim ahamiyat kasb etadi. Kasbiy yo'naltirishga ta'sir etuvchi omillarni o'rganish, ularni tahlil qilish hamda amaliy faoliyatda qo'llash bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir.

Kasb-hunarga yo'naltirish nazariyalarini tahlil qilganda, hozirgi kunda ikki asosiy yondashuv alohida e'tiborga sazovor bo'ladi. Bular an'anaviy (diagnostik) va zamonaviy (rivojlantiruvchi) yondashuvlardir.

An'anaviy yoki diagnostik yondashuvda o'quvchining kasbiy qiziqishlari, moyilligi va psixologik xususiyatlari turli diagnostik metodlar yordamida aniqlanadi. Ushbu modelda asosiy vazifa mutaxassis-konsultant zimmasiga yuklanadi. Testlar va boshqa psixologik usullar orqali o'quvchining qaysi kasbga moyilligi aniqlanib, unga tavsiyalar beriladi. Bunda o'quvchi ko'proq kuzatuvchi va qabul qiluvchi rolda ishtirok etadi. Zamonaviy rivojlantiruvchi yondashuv esa o'quvchining kasbiy o'zligini anglash va kelajak faoliyatini mustaqil belgilashiga katta e'tibor qaratadi. Bu yondashuvda kasbga yo'naltirish ta'lim-tarbiya jarayonining uzviy qismi sifatida qaraladi. O'quvchining qobiliyatlari, qiziqishlari va imkoniyatlari turli faoliyat turlari orqali rivojlantirilib, uning ongli ravishda kasb tanlashiga ko'maklashiladi.

Kasbga yo'naltirish ishlari faqat amaliyotchi psixolog yoki kasbiy maslahatchining vazifasi emas. Maktabdagi barcha pedagoglar va mutaxassislar ushbu jarayonning faol ishtirokchilari hisoblanadi. Har bir xodim o'z faoliyati doirasida o'quvchilarning kasbiy shakllanishiga hissa qo'shishi zarur.

O'quvchilarning kasbiy qiziqishlarini rivojlantirishda maktab, oila, mahalla va ishlab chiqarish korxonalarining hamkorligi muhim o'rin tutadi. Yoshlarning kasb tanlashdagi muvaffaqiyati ushbu ijtimoiy institutlarning o'zaro hamkorligi va maqsadli faoliyatiga bog'liq. Shaxsning dastlabki kasbiy tasavvurlari oilada shakllanadi. Farzandlar ota-onalari va yaqin qarindoshlarining mehnat faoliyati bilan tanishish orqali turli kasblar haqida dastlabki tushunchalarga ega bo'ladilar.

Ota-onalarning kasb tanlash jarayonidagi ishtiroki turlicha bo'lishi mumkin. Ayrim ota-onalar farzandlarining qiziqish va qobiliyatlarini kuzatib, ularga mos sharoit yaratadilar hamda ongli maslahatlar beradilar. Ba'zilar esa maslahat berish bilan

cheklanib, yetarli darajada faol ishtirok etmaydilar. Yana bir guruh ota-onalar o'z qarashlarini ustun qo'yib, farzandning qiziqish va imkoniyatlarini e'tibordan chetda qoldiradilar. Ayrim hollarda esa ota-onalar kasb tanlash masalasiga befarq qarab, farzandlarini mustaqil qaror qabul qilishga tashlab qo'yadilar.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, ko'pchilik ota-onalar kasbga yo'naltirish bo'yicha malakali tavsiya va maslahatlarga ehtiyoj sezadilar. Bunday yordam maktab pedagoglari, amaliyotchi psixologlar, shifokorlar hamda turli soha mutaxassislari tomonidan seminar, suhbat, trening va konsultatsiyalar shaklida amalga oshirilishi mumkin.

Shuningdek, maktablarda ota-onalar konferensiyalari va uchrashuvlarini muntazam tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Bunday tadbirlarga korxonalar va tashkilotlar vakillari, kasb egalari, oliy va professional ta'lim muassasalari mutaxassislari jalb etilishi lozim. Ular o'z kasblarining mazmuni, zarur bilim va ko'nikmalar, kasbni egallash yo'llari, mehnat faoliyatida uchraydigan qiyinchiliklar hamda o'quvchilar bilan olib boriladigan oilaviy suhbatlar bo'yicha amaliy tavsiyalar berishlari mumkin. O'quvchilarni kasbga yo'naltirish samaradorligi maktab, oila va jamiyatning uzviy hamkorligiga bog'liq bo'lib, ushbu tizimni takomillashtirish yoshlarning ongli va muvaffaqiyatli kasb tanlashiga xizmat qiladi.

XULOSA

Maktab tizimida o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish yoshlarning kelajakdagi hayot yo'lini belgilashda muhim ahamiyatga ega. O'quvchilarning qobiliyatlari, qiziqishlari va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etilgan kasbiy yo'naltirish ishlari ularning ongli kasb tanlashiga yordam beradi. Maktab, oila va psixolog hamkorligi asosida olib boriladigan tizimli faoliyat yoshlarning kasbiy shakllanishini ta'minlaydi hamda jamiyat uchun malakali va raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. G'oziyev E.G'. Kasb psixologiyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
2. Karimova V.M. Psixologiya. – Toshkent, 2019.
3. Davletshin M.G. Pedagogik psixologiya. – Toshkent, 2020.
4. Nishonova Z.T. Yosh davrlari psixologiyasi. – Toshkent, 2019.
5. Shoumarov G'.B. Psixologik maslahat asoslari. – Toshkent, 2018.
6. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
7. Klimov E.A. Psixologiya professionalnogo samoopredeleniya. – Moskva, 2004.